

Edward N. Luttwak
Puccsisták kézikönyve

Edward N. Luttwak

Puccsisták kézikönyve

Századvég Kiadó, 2023

Budapest

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Coup d'État: A Practical Handbook – Revised Edition
by Edward N. Luttwak
Harvard University Press
Cambridge, Massachusetts – London, England 2016

First published in Great Britain by Allen Lane
The Penguin Press 1968
© 1968, 1979 Edward N. Luttwak
Preface and Revisions copyright © 2016 Edward N. Luttwak
Appendix C. Figures copyright © 2016 Luther Patenge
A hurkot ismerő róka © 2023 Pap Milán

Fordította: Szalay Zsuzsanna
A fordítást az eredetivel egybevetette: Molnár Attila Károly

Hungarian translation © Szalay Zsuzsanna

© Századvég Kiadó, 2023
Felelős kiadó: Molnár Attila Károly
Szerkesztő: Molnár Attila Károly
Olvasószerkesztő: Ell Alexandra
Borítóterv: Albert Anna
Tipográfia és tördelés: Fodor Gábor

Nyomdai munkálatok: Prime Rate Kft.

ISBN 978-615-6436-22-1
ISSN 2732-0553

Tartalom

PAP MILÁN

A hurkot ismerő róka 9

Edward Luttwak és az államcsíny természete

Előszó a 2016-os kiadáshoz 24

Előszó az első kiadáshoz 38

Walter Laqueur előszava 40

EDWARD LUTTWAK

PUCCSISTÁK KÉZIKÖNYVE

1. FEJEZET

Mi az államcsíny? 45

2. FEJEZET

Mikor lehetséges az államcsíny? 56

3. FEJEZET

Az államcsíny stratégiája 93

4. FEJEZET	
Az államcsíny megtervezése	156
5. FEJEZET	
Az államcsíny végrehajtása	208
A. FÜGGELÉK	
Az elnyomás gazdaságtana	243
B. FÜGGELÉK	
Az államcsíny taktikai szempontjai	250
C. FÜGGELÉK	
Statisztikák	258
Köszönetnyilvánítás	310

*Apámnak, Josif Luttwaknak z"l, 1968. október 22.
és anyámnak, Clarának z"l, 1981. július 6.*

Pap Milán

.....

A hurkot ismerő róka

Edward Luttwak és az államcsíny természete

Machiavelli híres állatmetaforája szerint a fejedelemnek, ahhoz, hogy vállalkozásait sikerre tudja vinni, egyaránt kell rendelkeznie az oroszlán és a róka természetével. Az oroszlán bátorságával és erejével, a róka viszont ravaszságával válik mintájává a fejedelmi viselkedésnek. A rókatermeszetre azért van szükség, írja a firenzei szerző *A fejedelem* 18. fejezetében, mert az oroszlán „tehetetlen a hurokkal szemben”, könnyen lépre csalják, míg a róka ismeri a hurkot (*golpe¹ a conoscere e' lacci*), ezért képes elkerülni a neki állított csapdákat.² Annak a vezetőnek, aki államcsínyre adja a fejét, feltétlenül szüksége lesz oroszlán- és rókatermeszetre egyaránt. Ám, hogy ezekkel a tulajdonságokkal ki rendelkezik, csak utólag dől el, a politikai cselekvés sikerétől vagy bukásától válik függővé.

Nézzünk három példát! Julius Caesar Kr.e. 49 elején lépete át a Rubicon folyót, megteremtve a sikeres államcsínyek mítoszát. Caesar haditette egy új állameszmét (*Imperium Romanum*) és kormányzási formát (*Dictator perpetuo*) eredményezett, amely az elkövetkezendő évezredekben politikai mintát jelentett. 1799 novemberében az egyiptomi hadjáratából visszatérő Bonaparte Napóleon egy jól megtervezett és ki-

---

¹ A *golpe* szó egyaránt jelent vörösrokkát, ravasz rókát a *volpe* változatoként a firenzei dialektusban, és katonai államcsínynt az olasz és ibériai nyelvekben.

² Machiavelli 1978, 58.

vitelezett államcsíny keretében szétkergette a népszerűségét veszített Direktóriumot, katonai uralmat vezetett be és a köztársaság első konzulja lett. A napóleoni hódítások és a modern polgári állameszme terjedésének első lépését jelentette ez a tett. 1958 májusában Algériában indult az az államcsíny, amely a Negyedik Köztársaság megdöntését célozta Franciaországban. Pár hónap múlva a franciáknak új alkotmánya, a köztársaságnak pedig Charles de Gaulle személyében új elnöke lett, megalapozva ezzel az Ötödik Köztársaság alkotmányos és politikai rendszerét. Ha valamikor, akkor ezekben az esetekben biztosan állíthatjuk, hogy az említett vezetőkben egyesült az oroszlánok bátorsága és a rókák ravaszsága.

De jóval több történelmi példát tudunk felhozni, amelyben az államcsíny kísérletét kudarc és gyors bukás követte. Raoul Salan tábornok, az algériai erők korábbi főparancsnoka 1961 áprilisában kollégáival hasonlóan sikeres puccsra készült, mint pár évvel előtte de Gaulle. Nem csoda, hiszen Salan már az 1958-as államcsínyben is kulcsszerepet játszott. A jól eltervezett és kivitelezett katonai lépéseket azonban nem támogatták azok a politikai erők, amelyek az állampolgárokat is meg tudták volna nyerni, ekkor már de Gaulle-lal szemben. A történelem gyors ítéletet hozott: Salan és társai meglehet oroszlánként viselkedtek, de róka ravaszságával nem rendelkeztek. Ahogy nem bírt a róka ravaszságával Mohammed Úfkír tábornok sem, aki II. Hasszán marokkói király (a jelenleg uralkodó VI. Mohammed apja) ellen kísérelt meg puccsot végrehajtani a légierő segítségével. A Franciaországból visszatérő király repülőgépét vették a puccsisták vadászgépei tűz alá, Hasszánnak mégis sikerült megmenekülnie. Abban a néhány órában eldőlt Úfkír tábornok sorsa, aki korábban éppen Hasszán király ellenzékét segítette eltüntetni a föld színéről és oroszlánrésze volt abban, hogy a király ellen indított korábbi, polgári vezetésű államcsíny elbukjon. A történet vége azóta is tisztázatlan; Úfkír a hivatalos verzió szerint öngyilkosságot követett el a puccskísérlet bukása után, míg lánya visszaemlékezései szerint apja holttestében

öt golyót találtak, amely meggyilkolására utal.³ Úfki közvetlen környezetében azonban rátaláltak egy könyvre, amelynek szerzője ekkor még nem töltötte be harmincadik életévét.⁴ A könyv írója, egy igazi róka, Edward Luttwak ugyanazon évben, 1972-ben érkezett az Egyesült Államokba, hogy a Johns Hopkins University-n PhD-címet szerezzen a nemzetközi kapcsolatok területén. Korábban a London School of Economics-en pallérozódott, közgazdasági elemző (*analytical economics*) szakon. Londonban dolgozott gazdasági elemzőként, az 1967-es izraeli-arab háborúban önkéntesként vett részt, majd 1968-ban kiadta, mindössze 26 évesen, az államcsíny gyakorlatáról szóló könyvét, amely a politikai és katonai stratégiák, a fejlődő államok politikáját és társadalmát elemző nyugati tanácsadók és kétes szándékú, szakadár szellemű katonatisztek körében egy csapásra népszerűvé tette. De ki is Edward Luttwak, akit a nagystratégia élő klasszikusaként tartanak számon, akit az amerikai elnökök döntéseire nagy befolyással lévő, neokonzervatív tanácsadóként emlegetnek, és akit egyaránt tartott korunk Machiavelliének John Le Carré krimiszerző és a brit baloldali történész, Eric Hobsbawm?⁵

* * *

Edward Nicolae Luttwak 1942-ben született, aradi zsidó család fiaként. Apja jól menő kereskedő, aki sikerrel vészelt át a második világháborút és jó kapcsolatokat alakított ki az Aradon állomásozó szovjet hadsereg vezetőivel. Bár Mihály román királyt Sztálin és Truman is kitüntette az 1944-es puccsban játszott szerepéért és országa kiszakításáért a tengelyhatalmak szövetségéből, a kommunisták hatalomátvételével a királyt mégis lemondásra kényszerítették, és el kellett hagynia az országot. Erre a változásra Josif Luttwakot, fia későbbi elmondása szerint, éppen egy NKVD-tiszt figyelmeztette. A seftelésben jó

---

³ Oufkir 2001, 4.

⁴ Luttwak 1968.

⁵ Meany 2015.

partnernek bizonyuló orosz felhívta a kereskedő Luttwak figyelmét, hogy a kommunista hatalomátvétel után bizonyára nem tudja majd folytatni sikeres tevékenységét.⁶ Ezért a család elhagyta Romániát, és meg sem álltak egészen Szicíliáig. Edward Luttwak gyerekkorát itt, Palermóban töltötte, ahol apja felfuttatta narancskereskedő-vállalkozását, úgy, hogy azt sikerrel védte meg a helyi maffia embereitől is. Később a család északra, Milánóba költözött, ám itt a fiatal Edward annyira rosszul érezte magát, hogy szülei úgy döntöttek, angliai bentlakásos iskolába küldik. Edward az első benyomásait az angolszász világról az oxfordshire-i zsidó kollégiumban, a Carmel College-ban szerezte. Edward 15 évesen megszakította kapcsolatát szüleivel, elhagyta addigi iskoláját, Londonba költözött dolgozni. Rövid ideig bolti eladó volt, majd önként csatlakozott a Honourable Artillery Company tartalékos ezredéhez. Itt szerezte, mindössze 16 évesen, az első katonai tapasztalatait, amikor Borneó szigetének északi részén, egy titkos akció keretében a helyi törzseket támogatták a kínai kommunista behatolással szemben.⁷ Luttwak későbbi életében gyakran keveredett fegyveres konfliktusok, politikai tömegmegmozdulások és államcsínyek közelébe. Így történt ez 1967-ben is, amikor az izraeli hadseregben szolgált, miközben az LSE közgazdaságtani elemzői szakán tanult, és a puccsok gyakorlatáról szóló írása körvonalait formálgatta. Az LSE-n szobatársa volt a később híressé vált neokonzervatív tanácsadó, a „héják” egyik reprezentánsa, Richard Perle.

Edward Luttwak diplomája megszerzése után, követve Perle-t, az Egyesült Államokba érkezett. Ekkor már híressé vált a politikai tanácsadói körökben, mint aki fiatal kora ellenére képes komplex rendszerek és gyors történések politikai hatásainak áttekintésére. Perle-lel és Paul Wolfowitz-cal együtt csatlakozott a washingtoni székhelyű Committee to Maintain a Prudent Defence Policy-hoz. A Dan Acheson (Harry Truman

---

⁶ Kreisler 2007.

⁷ Meany 2015

korábbi külügyminisztere) és Paul Nitze (Robert McNamara védelmi miniszter helyettese) által elindított think tank szerzőitől olyan anyagok kerültek ki, amelyek megfelelő hivatkozási alapot jelentettek a Szovjetunióval szembeni elrettentő nukleáris fegyverkezés folytatáshoz és védelmi kiadások megvágása ellen folytatott lobbitevékenységhez. Luttwak fiatalabb és idősebb munkatársai éppúgy nem értettek egyet a *détente* politikájával és a feltartóztatás stratégiájának elhalványulásával, mint későbbi témavezető egyetemi tanára, Robert W. Tucker. A hetvenes évek első felében, a neokonzervatív külpolitikai gondolkodás formálódásának ebben az intenzív korszakában,⁸ a fiatal Luttwaknak számos stratégiai írása jelent meg a tengeri uralomról, a nukleáris elrettentés és egyensúly politikájáról vagy éppen az izraeli hadseregről. 1972-től a Johns Hopkins egyetemen folytatta doktori tanulmányait, témája a római birodalom nagystratégiája volt. Doktori disszertációját 1975-ben védte meg, ez a mű 1976-ban jelent meg *The Grand Strategy of the Roman Empire* címmel.⁹ E kötetet a romanista szakma éppúgy kritikával fogadta, mint a hadtörténészek, hiszen egy céhen kívüli kutató művéről volt szó. Csakhogy Luttwak műve, amelynek legújabb kiadása a negyvenedik évfordulón (2016) jelent meg, azóta klasszikussá vált, amelyben a stratégiai gondolkodást az antik római forrásokra alapozva elemezte: Luttwak arra volt kíváncsi, hogy a római stratégia hogyan volt képes fenntartani a belső erőegyensúlyt egy nagy kiterjedésű birodalomban a külső ellenfelekkel szemben. Akik Luttwak e művét aktualizálva, az Egyesült Államok stratégiai dilemmáira kívánták ráolvasni, nem tévedtek sokat.

Az 1980-as években Edward Luttwak a Reagan-kormányzat biztonságpolitikai tanácsadójaként működött együtt régebbi kollégáival. Ekkor már a washingtoni Center for Strategic and International Studies munkatársaként rendszeresen publikált az amerikai politikai magazinokban. 1983-ban megje-

---

⁸ Mándi 2008; Békés 2008, 249–318.

⁹ Luttwak 1976.

lent a Szovjetunió nagystratégiájával számot vető könyve,¹⁰ amely a szovjet ideológiai és politikai terjeszkedést és az ehhez rendelkezésre álló eszközöket tanulmányozta. Edward Luttwak pozíciójának fontosságát a Reagan- és később az idősebb Bush-kormányzatban jól mutatja, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek legveszélyesebb terrorszervezetének, a baloldali palesztin Abu Nidalnak elsődleges polgári célpontja volt. Luttwak ahhoz a társasághoz tartozott, akiket neokonzervatívnak neveztek, de elsősorban nem a politikai konzervativizmus, hanem a Szovjetunióval való fegyverkezési verseny, az aktív katonapolitika és a biztonsági kiadások növelése állt ideológiájuk középpontjában. Ebbe a világnézetbe éppúgy beletartozott Izrael effektív, katonai támogatása a Közel-Keleten, diverzáns, olykor puccsista akciók kivitelezése Ázsiában és Latin-Amerikában, mint Reagan csillagháborús tervének indoklása.

Luttwak a startégiáról szóló nézeteit 1987-es fő művében foglalta össze, amely egyszerűen a *Strategy* (Stratégia) címet viselte. Ebben a műben, amelynek bővített és átdolgozott kiadása 2001-ben jelent meg, a szerző a stratégiaalkotást a harcászati szinttől egészen a szuperhatalmak nagystratégiai szintjéig elemzi.¹¹ Amellett, hogy Luttwak rendkívüli történeti műveltségről is tanúbizonyságot tesz, az antik időktől a hidegháborús szembenállásig citálva a példákat, a stratégiaalkotás konstraintív logikája már a kötet első oldalaitól szembe ötlővé válik. Ez a logika mozgatja Luttwak startégiával kapcsolatos kijelentéseit, sőt gondolkodásának alapmintázatává vált, amelyet a legtöbben kényszeres krakéler viselkedésnek vélnek. A stratégia megköveteli ugyanis, hogy háborús, polgárháborús konfrontáció esetén a józan ész szabályait elhagyjuk. Ez nem csak a harci helyzet pszichológiájához kötődő szituációk miatt van így, hanem racionális megfontolásokkal is igazolható. Luttwak a következő egyszerű példával mutat rá e logika sajátosságára és szükségességére: „Vegyünk egy hétköznapi

---

¹⁰ Luttwak 1983.

¹¹ Luttwak 2001.

taktikai döntést, amelyeket gyakran hoznak a háborúban. Egy előrenyomuló haderő a célja felé haladva választhat a következő két út, egy jó és egy rossz közül: az első széles, egyenes és jól kikövezett, a másik keskeny, kerülőút és burkolatlan. Csak a stratégia paradoxonokkal teli birodalmában merülhet fel egyáltalán a választás kérdése, mert csak a háborúban fordulhat elő, hogy egy rossz út éppen azért lehet jó, mert rossz, azaz kevésbé jól védhető vagy akár az ellenség részéről őrizetlenül is hagyott. Ugyanígy, a jó út éppen azért lehet rossz, mert az a sokkal jobb út, amelynek az előrenyomuló haderő általi használata nagyobb valószínűséggel megjósolható és ezért itt az ellenállás jobban kiépíthető. Ebben az esetben a stratégia paradox logikája a teljes átfordulásig jut el: ahelyett, hogy A az ellentétes B felé mozdulna, ahogy a háborús előkészületeknek a békét kellene megőrizniük, A valójában B-vé válik, és B-ből A lesz.”¹² A stratégia paradoxona tehát különbséget von a háborús-konfrontatív és a mindennapi-kompetitív szituációk és megközelítés között.

A hidegháború megnyerése után, amelyben a neokonzervatív tanácsadók munkájának is tevékeny szerepe volt, Luttwak figyelme az egyre gyorsuló globalizáció negatív tendenciái felé fordul.¹³ Számára sem Francis Fukuyama „a történelem vége” metaforájával jellemzett liberális triumfalizmus, sem a huntingtoni „civilizációk összecsapása” baljósló forgatókönyve nem ragadták meg az új, alakuló világrend lényegi mozgásait. 1994-ben a *London Review of Books* hasábjain fejtette ki véleményét a fasiszmus újjáéledésének veszélyeiről: a globalizáció által magukra hagyott tömegek számára sem a mérsékelt jobboldal piacbarát, ám kulturálisan konzervatív ideológiája, sem a mérsékelt baloldal társadalmi redisztribúciós eszméi nem jelentenek majd kapaszkodót, ezért a fasiszta típusú korporatív politika egyre több hívet szerez majd világszerte.¹⁴ A baloldal-

---

¹² Luttwak 2001, 3.

¹³ Robin 2011, 120–129.

¹⁴ Luttwak 1994.

hoz húzó globalizációkritikus eszméit és a turbókapitalizmus hátrányairól szóló elméletét 1998-es kötetében fejtette ki részletesen.¹⁵ Ekkor írta nagy port kavaró cikkét a *Foreign Affairs* oldalain Give War a Chance¹⁶ címmel, amelyben az intenzív, de rövid lefolyású helyi háború mellett érvelt, szemben a külföldi katonai segélyekkel és fegyverszállítmányokkal támogatott évtizedekre elnyúló konfliktusokkal.¹⁷ Időközben Edward Luttwak többek között egyszemélyes tanácsadói vállalkozását építette, és a kilencvenes évek második felében szarvasmarhatelepet vásárolt Bolívia amazóniai részén, amelyen mai napig többezer állatot tart. 2001. szeptember 11., az afganisztáni és iraki amerikai hadjárat után az ifjabb Bush-kormányzatától eltérő politikai véleményének adott többször hangot. 2005-ben az ismét a *Foreign Affairs* oldalain publikált hosszú írásában az elszakadás (*disengagement*) politikáját javasolta, vagyis a folyamatos csapatkivonást Irakból és az amerikai jelenlét rövidtávú felszámolását az országban.¹⁸ Mint írta, az amerikai csapatok egyre nagyobb számú bevonása egy olyan országban, ahol az idegen hadsereg ellenségként, „keresztes betolakodóként” tekintenek, a katonai jelenlét csak aláássa az új iraki kormány legitimitását. Az elszakadás természetesen a diplomáciai képességek teljes latba vetését kívánja meg, de kockázata még mindig jóval kisebb, mint az anarchikus iraki állapotok és ezáltal a térségbeli radikális bizonytalanság tartós jelenléte. 2007-ben a *Prospect* magazinban megjelent cikke, illetve egy évvel későbbi kötete pedig egyaránt ment szembe az amerikai külpolitika hivatalos irányvonalával és a demokratikus államépítés politikailag korrekt híveivel, amikor azt állította, hogy a Közel-Kelet stratégiai fontossága félrevezető nézet.¹⁹ A középkorban az egyik legfejlettebb régiónak számító térség, írja

---

¹⁵ Luttwak 1998.

¹⁶ A cím John Lennon és Yoko Ono 1969-ben íródott háborúellenes dalának (*Give Peace a Chance*) parafrázisa.

¹⁷ Luttwak 1999.

¹⁸ Luttwak 2005.

¹⁹ Luttwak 2007; Luttwak 2008.

Luttwak, a kétezres évek közepén egyedül az olajbevételekre építhet és teljes egészében attól is függ gazdagsága. Az olajki-termelésen kívül ugyanis a teljes Közel-Kelet államai a globális GDP négy százalékát adják, a 63 százalékos írástudatlanság a felnőtt népesség körében pedig a második legrosszabb arány a szubszaharai Afrika után. Luttwak szerint a forráscsapdában vergődő államok társadalma krónikusan alulfejlett, így ajánlatosabb volna a szellemi és anyagi erőforrásokat a világ felemelkedőben lévő részére összpontosítani. A kétezres években a Luttwak a politikai kommentátori tevékenység mellett újra elmélyült a nagystratégia történeti tanulmányozásában. Ennek a munkának az eredménye a Bizánci Birodalom nagystratégiájáról szóló könyve, amely 2009-ben jelent meg a Harvard University Press kiadásában.²⁰ A több mint négyszáz oldalas kötet, hasonlóan a rómaiak nagystratégiájáról írt könyvéhez, eredeti forrásokat felhasználva elemzi a Bizánci Birodalom ezeréves történetének stratégiai irodalmát és gyakorlatát. Ugyanakkor nem kerülte el figyelmét az átformálódó világrend sem, elsősorban Kína felemelkedése. 2012-es könyvében elsősorban a kínai stratégia kiegyensúlyozatlanságára hívja fel a figyelmet, de természetesen itt is a konstraintuitív logika bevonásával dolgozik.²¹ A 2010-es évek elejére ugyanis Kína pozíciója, katonai és gazdasági téren is az Egyesült Államok világhatalmi kihívójává tette az ázsiai országot. Csakhogy a gazdasági megerősödés és a vele járó agresszív kül- és katonapolitika egyre inkább szembe állítja Kínát a térség államaival (India, Vietnám, Indonézia, Koreai Köztársaság és Japán), amelyek együttesen nagyobb gazdasági és katonai erőt képviselnek Kínánál. A megfelelő stratégia Luttwak szerint geoökonómiai terjeszkedés lenne, amely az ázsiai térség gazdasági központjává tehetné az országot. Ez viszont, a regionális partnerek jóindulatának elnyerését célozva azzal kell, hogy járjon, hogy Kína csökkenteni védelmi kiadásait, kevésbé agresszív katonapolitikát

---

²⁰ Luttwak 2009.

²¹ Luttwak 2012.

folytat a térségben, és diplomáciai téren is a „puha eszközöket” részesíti előnyben, megerősítve a hazai gazdaság strukturális alapjait és gyarapodásában támogatva a felemelkedő kínai középosztályt. Edward Luttwak az utóbbi időkben is hasonló érdeklődéssel követi a világ dolgait, mint korábban. Jól bizonyítja ezt folyamatos jelenléte a Twitteren, ahol naponta több bejegyzésben is kommentálja a stratégiaileg fontos mozzanatokot a világ minden részéről. Szívesen tart előadásokat, a rómaiak nagystratégiájáról éppúgy hajlandó értekezni, mint a kínai-tajvani konfliktusról vagy az orosz-ukrán háború legújabb fejleményeiről; mint tanácsadót az amerikai kormányzaton kívül számos kormányfő, nagyobb és kisebb cégek képviselői éppúgy felkeresik, mint magánemberek mindennapi konfliktuskezelést kívánó ügyeikben.²² Legújabb kötetének megjelenése 2023 októberére várható, amelyben Eitan Shamir, az izraeli Stratégiai Ügyek Minisztériumának korábbi osztályvezetőjével tekintik át az izraeli hadsereg történetének innovatív lépéseit, amelyek versenyképessé tették a térségben az Izraeli Védelmi Erőket.²³ Szenvedélyesen érdeklik a világ különböző kultúrái, előadásai. Tanácsadói munkája miatt sokat utazik és továbbra is rendszeresen publikál a jelentősebb amerikai lapokban, magazinokban. Ha teheti, minden nap könnyűbúvárkodik, előszeretettel hallgat romániai cigány- és jiddis zenét olvasáshoz, és Emir Kusturica filmjeit kedveli leginkább.²⁴ A marylandi Chevy Chase-ben él szobrászművész feleségével, akinek szülei még Csehszlovákiából vándoroltak ki Izraelbe. Edward Luttwak lánya, Yael Luttwak ismert filmrendező és producer, 2011-ben dokumentumfilmet forgatott apjáról, *My favourite neoconservative* (Legkedvesebb neokonzervatívom) címmel.

* * *

---

²² Meany 2015.

²³ Luttwak–Shamir 2023.

²⁴ Raskin 2021.

A kötet, amelyet az olvasó a kezében tart,²⁵ Edward Luttwak államcsínyről szóló nagyszerű kötete 2016-os, átdolgozott változatának²⁶ magyar fordítása. Utóbbi megjelenésekor már majdnem öt évtized telt el az első kiadás óta, a könyv népszerűsége azonban továbbra is változatlan maradt. Ennek több oka van. Egyrészt az, amit a szerző a 2016-os kiadás előszavában is említ, hogy az államcsíny lényege, dacára a technológiai-technikai fejlődésnek, változatlan maradt: „a politizálás egy olyan különleges formája, amikor a meggyőzés nyomatékosításához fegyvereket használunk.”²⁷ Az államcsíny mint politikai eszköz ugyanakkor a legkevésbé demokratikus formája a hatalomváltásnak. Ez a tény sokáig egy kimondatlan tabu falát vonta az államcsíny témája köré. Olyan jelenségről van szó, amely elterjedt az egész világon, a politika- és társadalomtudomány azonban sokáig nem kívánta bepiszkolni kezét e nemtelen „politizálási formával”. Azok számára, akik az államcsínyről valami közelebbit akartak tudni, egyedül Edward Luttwak könyve állt rendelkezésre.²⁸ Ahogy egy korábban is említett esetről, és a kötet előszavában tovább sorolt példákban következtetni lehet, a könyv lázadó katonatisztek, fennálló hatalom ellen szervezkedő politikusok, illetve regnáló diktátorok és demokratikus államok védelmi tanácsadói számára is gyakran forgatott irodalom volt és biztosra vehetjük, továbbra is az marad. Nem csak azok vették és veszik ugyanis idővel hasznát, akik államcsínyt terveztek, hanem azok is, akik azt meg szerették volna és a jövőben is meg kívánják akadályozni. Az államcsínyek tudományos tanulmányozása azonban még egy komoly akadályt hordozott magában. Gyakorlati tudományról van ugyanis szó, amely már megtörtént puccsok példáiból kaphat muníciót. Rá-

---

²⁵ Luttwak 2023b.

²⁶ Luttwak 2016.

²⁷ Luttwak 2023, 9.

²⁸ 2005-ben jelent meg hasonló szellemiségű kötet a témában, *How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution* címmel, melynek Ken Connor és David Hebditch a szerzője. A 2017-ben második kiadásában is megjelenő könyv azonban a katonai puccsokra szűkíti vizsgálatának tárgyát (Hebditch–Connor 2017).

adásul az egyes puccsok történetéről sem kaphatunk általában teljes képet, hiszen ezek megtervezése és kivitelezésük nagy része titokban és felfoghatatlan gyorsasággal történt. Végül pedig további akadályt jelent, hogy az államcsínyek feltérképezése valóban interdiszciplináris megközelítést kíván: kutatójuknak ugyanúgy biztosan kell mozognia a hadtudományok, így a harcászati területén, mint a politikatudományban és a társadalomismeretben. Az elmúlt évtizedben a politikatudomány felfedezte az államcsíny politikai jelentőségét, egyre több eset és összehasonlító tanulmány születik, főként az autoriter rendszereket tanulmányozók tollából. 2022-ben pedig megjelent a *Modern államcsínyek történeti szótára*, két kötetben, mintegy 1500 oldalon.²⁹

De mi is a puccs, amelyet Edward Luttwaknak sikerült megragadnia és leírnia már a hatvanas évek végén? A szerző kezdetnek a puccs formális és funkcionális definícióját adja meg: „A puccs az államapparátus egy kis, de kritikus szegmensébe való beszivárgásból áll, amely aztán arra van felhasználva, hogy a kormányt kiszorítsa a fennmaradó rész ellenőrzéséből.”³⁰ E beszivárgás politikai, társadalmi, szervezeti és anyagi feltételeit, stratégiaválasztását, megtervezését és kivitelezésének formáit mutatja be a szerző jelen kötetben. De nem csak e stratégiai lépésekről kaphatunk átfogó képet Edward Luttwak könyvéből. A könyv a politika egy örök kérdésére is rámutat, nevezetesen, hogy hol található az államhatalom központja. Ehhez pedig túl kell lépni az alkotmányjogi-formális vizsgálaton és egy-egy ország konkrét hatalmi viszonyaiból lehet kiindulni. Elég, ha az államcsíny végrehajtói a hadsereg irányítását veszik kezükbe? Nem minden esetben. Ahol szervezett politikai pártok, tömegeket mozgató vallási közösségek, erős szakszervezetek, egyáltalán számottevő civil társadalom van jelen, az államcsíny sikere erősen korlátozott, ha pusztán katonai eszközökkel él. Luttwak számos történeti és kortárs

---

²⁹ Chin–Wright–Carter 2022.

³⁰ Luttwak 2023, 36.

példát említ, amely azt mutatja, a politikai hierarchia és társadalmi rétegek egymáshoz való viszonya tanulmányozást kíván, csakúgy, mint az államcsíny ügyének megnyerendő katonatisztek családi és társadalmi háttere, karrierútja és személyes ambíciói. Ez a körütekintés a róka ravaszságát igényeli, ahogy az is, hogy hogyan szólítsuk meg a magunk mellé állítandó személyeket és társadalmi rétegeket. Mit és mikor árulhatunk el, milyen részletességgel a tervezett akcióról; hogyan interpretáljuk a szervezkedés körülményeit; sikeres puccs esetén hogyan szőjük a demokratikus hatalomátvételtől vagy a haza megmentéséről szóló narratívákat.

Luttwak könyve a puccsisták nézőpontjából íródott. Ez elgondolkodtathatja az olvasót, hogy a könyv szerzője, akkor most melyik oldalon is áll. Hogyan áll a könyv a politikai etikával és a demokratikus moralitással? Persze lehet úgy értelmezni, hogy *A puccsisták kézikönyve* egyfajta szatíra, amelyben a szerző az egyes országok, jószérével az euroatlanti világon kívüli államok, politikai rendszerét és társadalmi alulfejlettségét állítja pellengérré. Ezzel azonban szembe állíthatjuk Luttwak, a kötetben többször hangoztatott nézetét, amely szerint az államcsíny gyakorlatát politikailag semleges nézőpontból kívánja bemutatni. Az államcsíny így válik olyan politikai formává, amely használható demokratikus vagy csak annak mondott politikai célokra is. Hiszen mi sem szolgálja leginkább a demokrácia céljait, mint egy zsarnok eltávolítása. Az elmúlt évtizedben e demokratikus államcsíny (például az 1974-es „szegfűs forradalom” Portugáliában) fogalmára új elmélet épült.³¹ Ám a politikai rókák nem arról ismeretesek, hogy morális kérdésekben állást foglalnak. Hiszen egy demokratikus célokat kitűző államcsíny miért ne alapozhatna meg diktatórikus hatalomgyakorlást? Számptalan történeti példát citálhatnák ez utóbbira. De közben nem feledkezhetünk meg

---

³¹ Varol 2012; 2017.

Claus von Stauffenberg ezredes példájáról sem, aki a Hitler-ellenes 1944-es puccskísérlet vezetője volt. Az ő nagyméretű fémszobra díszíti Edward Luttwak marylandi otthonát.³²

Irodalom

- Békés, Márton 2008: *Az amerikai neokonzervatívizmus. Egy kisiklott forradalom*. Budapest, Századvég.
- Chin, John J. – Wright, Joseph – Carter, David B. (szerk.) 2022: *Historical Dictionary of Modern Coups d'État*. New York, Lanham-Boulder – London, Rowman & Littlefield.
- Hebditch, David – Connor, Ken 2017: *How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution*. New York, Skyhorse Publishing.
- Kreisler, Harry 2007: Conversations with History – Edward N. Luttwak. *UC Berkeley Events*, 2007. november 8. <https://www.youtube.com/watch?v=fMcoOiOxLf8> (Letöltve: 2023. április 7.)
- Luttwak, Edward 1968: *Coup d'État: A Practical Handbook*. London, Allen Lane.
- Luttwak, Edward 1976: *The Grand Strategy of the Roman Empire from the First Century AD to the Third*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press.
- Luttwak, Edward 1983: *The Grand Strategy of the Soviet Union*. New York, St. Martin Press.
- Luttwak, Edward 1994: Why Fascism is the Wave of the Future. *London Review of Books*. 16. évf, 7, 1994. ápril 7. <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v16/n07/edward-luttwak/why-fascism-is-the-wave-of-the-future> (Letöltve: 2023. április 7.)
- Luttwak, Edward 1998: *Turbo-Capitalism: Winners and Losers in the Global Economy*. London, Weidenfeld & Nicolson.
- Luttwak, Edward 1999: Give War a Chance. *Foreign Affairs*, 78. évf., 4, 36–44.
- Luttwak, Edward 2001: *Strategy: The logic of War and Peace (Revised and Enlarged edition)*. Cambridge, MA, The Belknap Press of Harvard University Press.

---

³² Meany 2015.

- Luttwak, Edward 2005: Iraq: The Logic of Disengagement. *Foreign Affairs*, 84. évf., 1, 26–36.
- Luttwak, Edward 2007: The middle of nowhere. *Prospect*, 2007. május 26.
- Luttwak, Edward 2008: *The Middle of Nowhere: Why the Middle East Is Not Important*. London, Atlantic Books.
- Luttwak, Edward 2009: *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Cambridge, MA, The Belknap Press of Harvard University Press.
- Luttwak, Edward 2012: *The Rise of China vs. the Logic of Strategy*. Cambridge, MA, The Belknap Press of Harvard University Press.
- Luttwak, Edward 2016: *Coup d'État: A Practical Handbook. Revised Edition*. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Luttwak, Edward 2023: *Puccsisták kézikönyve*. Budapest, Századvég.
- Luttwak, Edward – Shamir, Eitan 2023: *The Art of Military Innovation: Lessons from the Israel Defense Forces*. Cambridge, MA, The Belknap Press of Harvard University Press. (megjelenés előtt)
- Machiavelli, Niccolò 1978: A fejedelem. In *Niccolò Machiavelli művei*. Budapest, Európa, 5–86.
- Máncsi Tibor 2008: Realizmus, idealizmus és „neorealizmus”: az amerikai külpolitika válsága az 1970-es években és a neokonzervatív fordulat. *Politikatudományi Szemle*, 17. évf., 1, 65–79.
- Meany, Thomas 2015: The Machiavelli of Maryland. *Guardian*, 2015. december 9. <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/09/edward-luttwak-machiavelli-of-maryland> (Letöltve: 2023. április 7.)
- Oufkir, Malika – Fitoussi, Michèle 2001: *Stolen Lives: Twenty Years in a Desert Jail*. New York, Hyperion Books.
- Raskin, Max 2021: Interview with Edward Luttwak. 2021. szeptember 15. <https://www.maxraskin.com/interviews/edward-luttwak> (Letöltve: 2023. április 7.)
- Robin, Corey 2011: *The Reactionary Mind: Conservatism from Edmund Burke to Sarah Palin*. Oxford, Oxford University Press.
- Varol, Ozan O. 2012: The Democratic Coup d'État. *Harvard International Law Journal*, 53 évf., 2, 292–356.
- Varol, Ozan O. 2017: *The Democratic Coup d'État*. Oxford, Oxford University Press.

Előszó a 2016-os kiadáshoz

Amikor úgy fél évszázada megírtam e könyv első kiadását, álomban sem gondoltam volna, hogy önálló életre kel, és mostanáig hét angol és tizenkilenc idegen nyelvű kiadást ér meg az arabtól az oroszig, bár a kínai kiadás – elegánsan – csak Tajvanon jelent meg.

* * *

Jónéhány dolog megváltozott az eredeti szöveg papírra vetése óta. Például, a puccsisták manapság nem számíthatnak arra, hogy túl sokat nyernek egy rádióállomás elfoglalásával, először is azért, mert egyetlen nemzeti rádióadó helyett ma már akár tucatnyi is létezhet még a legkisebb országokban is; de még inkább azért, mert a közösségi médián keresztül célközönségeire fókuszáló média világában egyre kevesebbet nyom a latban bármilyen műsorszolgáltatás.

Ebben az átdolgozott szövegben alaposan figyelembe vettük mindezt, és a többi technikai változást, de az államcsíny lényege az évek során pontosan ugyanaz maradt, egészen a 2015-ben lejegyzett utolsó puccsig: a politizálás olyan különleges formája, amikor a meggyőzés nyomatékosításához fegyvereket használunk. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a puccsok ritkán sikeresek túlzott fegyverhasználat estén, és teljes kudarcot vallanak, ha a helyzet polgárháborúvá fajul, ami a gyors és vér nélküli puccs szöges ellentéte.

Amikor átnéztem a szöveget, hogy megállapítsam, milyen változtatásokra lehet még szükség a 2016-os kiadáshoz, sok apró frissítésre szoruló részlet mellett egy fontos kihagyott témát is találtam: a korrupciót, mint számos államcsíny kiváltó okát.

Az egész ösztönzők kérdése. Jelentős korrupció hiányában a puccsisták, akik életüket is kockáztatják, hogy megdöntsék feletteseik hatalmát és átvegyék a kormány irányítását, de csak státuszukban érhetnek el növekedést, vagyonra nem tesznek szert. Az ezredesek és az államelnökök javadalmazása és nyugdíja közötti különbség a kockázatokhoz képest teljesen elhanyagolható.

A korrupcióval azonban a hatalomra kerülők bőségesen meggazdagodhatnak: néha egyszerűen kifosztják az ország nemzeti bankját, annak devizatartalékaival együtt; vagy diszkrétebben minden állami beszerzésből kivesszük a részüket; vagy kenőpénzt kérnek a kormányhoz ügyükkel folyamodóktól, vagy állami bankoktól olyan kölcsönöket vesznek fel, amelyeket soha nem fizetnek vissza; vagy családtagjaikat hozzák üzleti helyzetbe; egyszóval számtalan módja van annak, hogy az államhatalmat saját meggazdagodásukra fordítsák. A legkisebb és legszegényebb országok korrump uralkodói is gyorsan milliárdosokká válhatnak. A korrupció tehát valóban puccsot generál, ami, ha sikerrel jár, az anyagi jutalom nem marad el.

Az eredeti szöveg 1968-as publikációja óta az egyik legfontosabb változás a puccsellenes óvintézkedések és rendelkezések széles körű bevezetése volt. Bizonyos mértékig talán maga az eredeti könyv hatott ösztönzően erre, mint azt számos ország biztonsági szakembere megerősítette. Míg a puccsra készülők megpróbálták hasznot húzni a könyv tartalmából (erről még később szó esik), addig a jelek szerint a hatalmon levők és biztonsági szakembereik ugyanezt tették puccsellenes intézkedéseik megtervezése során.

Ez utóbbiak számára messze a legfontosabb az, hogy teljesen elkülönült katonai-, félkatonai szervezeteket, és egyéb biztonsági szolgálatokat tartsanak fenn, hogy egyik se rendelkezzen

az erő monopóliumával. Jellemzően létezik egy „nemzeti”, „elnöki” vagy „forradalmi” gárda, amely elég jól felfegyverzett ahhoz, hogy ellenálljon a reguláris hadseregek vagy esetenként a népi milíciák támadásainak. Különösen, ha a gárdát egy néhány száz, esetleg ezer fős, helyi mércével mérve kivételesen jól kiképzett, vagy legalábbis nagyon jól felszerelt, belső palotai biztonsági őrség támogatja, amit persze az uralkodó fia vagy unokaöccse irányít, a tisztikar pedig a lehető legtöbb rokonnal vagy legalábbis klántárssal van feltöltve, és a többi katonai vezetőt is a klánból, vagy legalábbis az uralkodó etnikai csoportjából toborozzák. Néha nyíltan elnöki-, királyi- vagy forradalmi gárdahadosztályként, dandárként vagy ezredként jelölik az ilyen belső magot alkotó erőket, de néha szándékosan semmitmondó elnevezéseket is viselhetnek, bár mindenki tudja, hogy pl. a 12. hadosztály vagy a 27. dandár vagy a 355. zászlóalj valójában az az elit erő, amelyik a legmodernebb fegyverekkel, átlagon felüli felszereltséggel és magas fizetéssel rendelkezik, és a parancsnoki posztjait az uralkodó rokonai töltik be.

Még a stabilan demokratikus országok is különböző egyenruhás katonai erőket és biztonsági szolgálatokat tartanak fenn, annak ellenére, hogy ezek feladatai gyakran átfedik egymást. A különbség azonban az, hogy ezek a különböző erők folyamatosan kötelesek kommunikálni, koordinálni és együttműködni egymással, és általában mindannyian egy „közös” parancsnokságok alá vannak rendelve, hogy jobban összehangolják a műveleteiket.

Amikor azonban a diverzitásnak puccsellenes funkciója van, akkor nincs közös műveleti parancsnokság, és ahelyett, hogy együttműködésre köteleznék őket, a különböző erők közötti bármilyen kommunikációt ellenzik, sőt, akár be is tiltják: és még az olyan ártalmatlannak tűnő társadalmi összejövetelek, mint egy születésnap parti is, éles gyanút kelthetnek, amelyet esetleg kihallgatások követnek, ha mondjuk a hadsereg, a nemzeti gárda és a csendőrség tisztjei mind jelen voltak. Az egymás közötti kommunikáció és koordináció politikailag kikényszerített hiánya egyébként az egyik fő oka az arab katonai ka-

tasztrófáknak, amelyeket a külföldi megfigyelők rendszeresen kizárólag a súlyos szakmai hozzá nem értésnek tulajdonítanak. Dél-Korea esete szintén szemléletes; pontosan az észak-koreai kommandós támadások fenyegetésére adott válaszlépések jobb összehangolása érdekében az Egyesült Államok nyomást gyakorolt a dél-koreaiakra, hogy egyesítsék a hadsereg biztonsági parancsnokságát, a haditengerészet biztonsági egységét és a légierő különleges nyomozóhivatalát egyetlen szervezetbe. A teljesen integrált, valóban közös Védelmi Biztonsági Parancsnokságot 1977 októberében ünnepélyesen felavatták. Két évvel később a kétcsillagos vezérőrnagy, Cson Duhvan tábornok épp ezen erő feletti teljeskörű parancsnokságát és közvetlen monopóliumát használta fel a hatalom átvételére, amikor az ország elnöke, Pak Csonghi merénylet áldozata lett. Nem volt senki, aki megfékezte volna Cson tábornokot, amikor az ország első számú tábornoka és a hadsereg vezérkari főnöke ellen vizsgálat indítását, majd bíróság elé állítását és elítélését kezdeményezte, majd átugorva a rangban felette álló három- és négycsillagos tábornokokat, önmagát az ország elnökévé tette. Ez nem történhetett volna meg, ha a monopólium helyett még mindig három egymással versengő biztonsági szervezet létezett volna.

* * *

Egy másik, a sebezhető országokban rutinszerűen alkalmazott puccsellenes intézkedés a kémkedés egy sajátos fajtája, a belső elhárítás, amely nem külföldre, hanem az ország saját fegyveres és biztonsági erőire irányul – a reguláris légi erőtől, a hadseregtől, sőt a haditengerészettől kezdve a nemzeti gárdán és a forradalmi gárdán át a rezsim belbiztonsági erőiig. Mivel a belső maghoz tartozó erők állnak szó szerint a legközelebb az uralkodóhoz, így potenciálisan ők a legveszélyesebbek is. A belső elhárítás a leghatékonyabb puccsellenes intézkedés, mert nem lehet egy hirtelen, egyik napról a másikra történő puccsot végrehajtani az összeesküvők közötti előzetes megállapodások nélkül; ezek viszont előzetes meg-

beszéléseket igényelnek, részletesen megtárgyalva azt, hogy kinek mi a feladata a puccs során, és ki mit nyer el másnap, amikor a hatalom átvétele után a jutalmakat előléptetések és pozíciók formájában felosztják egymás közt. Mindez a puccs előtt nagyon sok kommunikációt feltételez, ami lehallgatható, vagy akár szemtől szemben fültanúi lehetnek, ha a rezsिम ügynökei beépülnek a puccsisták közé. Az ilyen ügynökök akár kezdeményezhetik is az összeesküvést, hogy ezzel beazonosítsák a potenciálisan veszélyes személyeket, akiket a legjobb, ha még azelőtt likvidálnak, mielőtt esélyük lenne arra, hogy valódi puccsot szervezzenek.

A belső elhárítás kémeivel azonban az a probléma, hogy azok, akik a puccsisták után kémkednek, a legjobb helyzetben vannak ahhoz, hogy csatlakozzanak hozzájuk, ha a puccs sikere esetére hatalmi és anyagi jutalmat remélnék.

A megoldás természetesen az, hogy több, teljesen különálló, belső elhárító egységet kell létrehozni, hogy választ kapjunk arra az ősi kérdésre, hogy „ki fogja őrizni az őrzőket”. Ha már egyszer köztudott, ez a többszörösség visszatartja majd a rezsिम elhárítóit attól, hogy csatlakozzanak a puccsistákhoz, mert fennáll annak a lehetősége, hogy a puccsisták között a rezsिम más elhárítói is megbújnak, akik leleplezhetik őket. Így Szíriában, már a most zajló polgárháború előtt is, Bassár el-Aszad elnök uralkodó rezsимje öt különálló és egymással versengő elhárító szolgálatot működtetett, ezek a következők:

a) a Légierő Hírszerzési Igazgatóság, amely alig foglalkozik az ellenséges légierővel, ehelyett a lázadók és az esetleges puccsisták elleni belső biztonságra összpontosít (megjegyzendő, hogy a legutóbbi sikeres szíriai puccsot éppen a légierő egyik parancsnoka, Háfez el-Aszad tábornok, a jelenlegi elnök apja, hajtotta végre);

b) az Általános Biztonsági Igazgatóság, amely a rezsिम feltételezett – polgári vagy katonai – ellenségei utáni nyomozást, majd letartóztatásukat és kínzással nyomatékosított kihallgatásukat végzi;

c) a Katonai Hírszerzési Igazgatóság, amely időnként ellát, vagy legalábbis korábban ellátott tényleges katonai hírszerzési feladatokat, de ma már kizárólag a rezsimmel verbálisan vagy erőszakosan szembeszálló szíriai honfitársaira összpontosít;

d) az Arab Szocialista Baasz Párt Nemzetbiztonsági Irodája, amely hivatalosan a kormánypárt, de már rég megszűnt működő politikai szervként funkcionálni, és ma már csupán az Aszad család és klán által kisajátított ügynökség;

e) a Politikai Biztonsági Igazgatóság, amely eredetileg a névlegesen kormányzó Baasz Párt tagjaira összpontosított, mielőtt elkezdett a rezsिम minden potenciális ellensége után kémkedni – ami 2015 végétől komoly munkaterhelést eredményezett, tekintve, hogy nagyjából a lakosság 75 százaléka aktívan harcol az Aszad-rezsिम ellen, vagy legalábbis passzívan ellenáll.

Mindezen fent felsorolt szervezetek közös jellemzője, hogy kulcspozícióikban többnyire alaviták állnak (pontosabban nuszajrik, ahogy az 1920-as évekbeli átnevezést megelőzően hívták őket), egy névlegesen síita vallás követői, néhány keresztény és drúz (utóbbi egy másik eretnek szekta) mellett, de nagyon kevés szunnita muszlim, akik az ország többségi lakosságát adják. Nem véletlenül, pontosabban azért, mert az Aszad család is alavita. Ráadásul 2015-től, a polgárháború kitörésével az Általános Biztonsági Igazgatóság és négy versenytársa már nem egyedül kémkedik a szíriai honfitársaik után a fegyveres erőkből, a kormányban vagy a lakosság körében; új biztonsági erőket állítottak fel, amelyek állományát elsősorban alaviták adják, és néhányan már saját elhárító egységeket is létrehoztak.

De még ez a bőséges sokféleség sem nyűgözte volna le Jaszzer Arafatot. Miközben az 1994-ben az oslói egyezmény alapján létrehozott palesztin miniállamot irányította, mintegy tizenkét különálló kémszervezetet hozott létre, amelyek inkább palesztin társaikra, mint izraeli vagy más arab célpontokra összpontosítottak; ezek különösen jó szolgálatot tettek neki 1997-ben, amikor a Palesztin Autonómiatanács, vagyis valójában a parlament „hűtlen pénzügyi kezeléssel” vádolta meg

Arafatot (özvegye elegáns életvitelének forrását a mai napig találgatások övezik), Arafat pedig nem volt hajlandó lemondani posztjáról. A tanács tagjait gyorsan megfélemlítették, hogy elhallgassanak.

A többszörözöttség egyfajta puccsellenes intézkedés, és akkor működik a legjobban, ha vannak egymással versengő fegyveres erők, valamint rivális belső elhárító szolgálatok. De az ilyen intézkedések természetesen jelentősen megnövelik a rezsim működtetésének költségeit, és csökkentik azon képességét, hogy a népszerűség megszerzése érdekében javakat osztogasson, és sokkal valószínűbbé teszik a zavargások elharapódzását, amit azok erőszakos elnyomása, majd az ezzel szembeni ellenállás felerősödése követhet, ami akár polgárháborúhoz is vezethet. Ez történt Szíriában, amint az elhúzó-dó diktatúra dermedt mozdulatlanságát 2011-ben a tunéziai, egyiptomi és líbiai felkelések híre rázta meg.

A könyv eredeti megjelenése óta eltelt közel öt évtized alatt időről időre elmondták nekem, hogy ez a könyv szolgált útmutatóul ehhez vagy ahhoz a puccshoz (a Fülöp-szigeteken két egymást követő puccsnál is dokumentálták a használatát). De a legkorábbi tényleges használatra vonatkozó eset, amelyre szilárd bizonyítékok állnak rendelkezésre, rossz reklámnak bizonyulna, mivel a szóban forgó puccs teljes kudarcot vallott. Főhőse, Mohammed Úfkir, Marokkó meghatalmazott védelmi- és biztonsági minisztere, a királyság II. Haszan utáni második legbefolyásosabb embere, akit a merényletkísérlet kudarca a jelek szerint kellemetlenül érintett. 1972. augusztus 16-án – állítólag Úfkir tábornok parancsára – a Királyi Légierő négy F-5-ös vadászgépe fogta be és vette közlőről gépágyútűz alá II. Haszan Franciaországból hazafelé tartó Boeing 727-esét, majd a rabati repülőteret, ahol az uralkodó gépének sikerült épségben leszállnia. Bár nyolc ember meghalt és negyven megsebesült a merényletkísérletben, az uralkodó sértetlen maradt. Hamarosan hozzá hűséges csapatok érkeztek, hogy megvédjék, míg mások a légierő lázadó tisztjeinek kenitrai légibázisára vonultak, ahol több száz embert tartóztattak le. Úfkirre holtan

találtak rá még aznap, több lött sebbel a testén. Amikor dolgozószobájában házkutatást tartottak, az íróasztalán e könyv francia kiadásának egy jegyzetekkel ellátott, vérrel fröcskölt példányát találták. Mentegetőzhetnek azzal, hogy a könyv előírásait nem követte kellő gondossággal, de valójában nem egy jóhiszemű „csináld magad” kézikönyvet akartam kiadni. A könyv megírásával a valódi célom a politika jelentésének feltárása volt abban a rengeteg elmaradott országban, amelyeket udvariasan „feltörekvőnek” szoktunk nevezni. Néhányan, köztük Dél-Korea, azóta valóban bámulatosan felemelkedtek, de sokan mások nem, különösen az iszlám tűnik a demokratikus kormányzás leküzdhetetlen akadályának.

Amikor az e könyvben megfogalmazott gondolatok először megszülettek, a nyugati világ értelmiségi rétegeit szenvedélyesen érdekelték az akkoriban „harmadik világnak” nevezett országok ügyei. A reményteljes várakozás légköre uralkodott Afrika és Ázsia új államaival szemben, amelyek ekkor jelentek meg először a világ színpadán. Még Latin-Amerika iránt is új érdeklődés és új reménysugár ébredt, amit John F. Kennedy elnök The Alliance for Progress (Szövetség a haladásért) elnevezésű projektje nagymértékben ösztönzött, amely – mint Kennedy minden projektje – nagy nyilvánosságot kapott. De kétségtelenül a szubszaharai vagy „fekete” Afrika váltotta ki a legnagyobb érdeklődést, és ennek nagy része figyelemre méltóan érzelmes volt. A brit és a francia birodalom felbomlásának folyamata még tartott, és Afrika új államai voltak a legfrissebb államalakulatok. Az egzotikus táj nem tudta teljesen elfedni a mélyszegénységet, és a képzett társadalmi osztály szinte teljes hiánya brutálisan nyilvánvaló volt. Mégis, csak kevés jobboldali szélsőséges és még kevesebb Afrikával foglalkozó öreg róka állította, hogy a függetlenséget túl korán adták meg államaiknak. Ezt az elhanyagolható kisebbséget könnyen minősítették reakciónak és rasszistának. A „felvilágosultak” jobban tudták: az új államok a gyarmati uralom letargiája alól felszabadult népek friss energiáival fognak rendelkezni; fiataljaik hamarosan olyan oktatásban részesülnek, amellyel

technikusokat, szakembereket és köztisztviselőket képeznek; némi nyugati segítséggel a gazdasági fejlődés nagy fellendülése várható, és ez hamarosan orvosolni fogja az elmaradottságot és a gyarmati kizsákmányolás okozta szegénységet. Tovább megyek, azt hallottuk, hogy az új államoktól kell várnunk az erkölcsi vezetést. Az idealista fiatal vezetők, akik a függetlenségért küzdöttek, hatalmas szellemi erőt jelentenek majd a világ színpadán.

A London School of Economics hallgatójaként – a 60-as évek elején – ezek a vélemények nem csupán igaznak, hanem magától értetődőnek is hangzottak számomra. Nem kívántam csatlakozni a jobboldaliak kisszámú csoportjához, akik egyedül elleneztek a Brit Birodalom felgyorsult decentralizációját. De rá kellett jönnöm, hogy az általánosan osztott – idealista – nézet reménytelenül távol állt a valóságtól; és úgy tűnt, hogy még a legnagyobb elmék kritikai gondolkodása is megbomlott, amikor a harmadik világ volt a téma. Nem ez a megfelelő hely arra, hogy az intellektus ilyen mértékű kudarcát egyedül magyarázó homályos érzelmi okokon spekuláljunk. Az biztos, hogy a harmadik világ jövőjéről alkotott rendkívül kedvező jövőkép széles körben elterjedt volt, annak ellenére, hogy a rendelkezésre álló tényszerű bizonyítékok minden ilyen előrejelzésnek határozottan ellentmondtak.

Nem az új államok szegénysége miatt kételkedtem a jövőjükben, és voltam teljesen pesszimista a nemzetközi élethez való hozzájárulásukat illetően. A szegénység nem feltétlenül gátolja a kulturális vagy akár a társadalmi teljesítményt, és egyébként is, az új államok között a legkevésbé ígértesek közül néhányan nem is voltak igazából szegények – ezek az olajexportból származó hatalmas, érdemtelen jövedelemmel rendelkeztek. Ami a megfelelő közigazgatási struktúrák hiányát illeti, bizonyára ez sem volt végzetes hiányosság, mert kevés dolog növekszik olyan könnyedén, mint a bürokrácia. Még a tömegmédia révén a luxussal szembesülő szegények viszonylagos nélkülözésének negatív hatásai sem tűntek számomra olyan súlyosnak. Úgy tűnik, hogy a „növekvő elvárások forradalma”, egy újabb szlo-

gen, amelyet a nyugati értelmiségiek találtak ki az elkövetkező fosztogatások igazolására, nem érte el célját.

Volt – és maradt – azonban egy végzetes hiányosság, amely óhatatlanul azt eredményezte, hogy az új államok belföldön rosszul kormányoztak, míg külföldön a nemzetközi normákat sértették meg. Hiányzott valami az új államokból, amit nem tudtak sem megteremteni, sem külföldről beszerezni: ez pedig a valódi politikai közösség. Nehéz a *politikai közösség* hivatalos meghatározásával előállni. Talán a legjobb, ha a közismert „nemzet” fogalom felidézésével kezdjük, szemben az „állam” fogalmával. Az új államok azért jöttek létre, mert a gyarmati hatóságok átadták hatalmukat, pontosabban a hadsereg, a rendőrség, az adóbehajtás és a gyarmati adminisztráció feletti ellenőrzést a függetlenségért agitáló politikai vezetőknek.

A birodalom régi szolgálói új uraikat kezdték szolgálni, látszólag új célok érdekében. Módszereiket és működési ideológiájukat azonban a birodalmi hatalom politikai közösségének értékrendjét tükröző fogalmak alakították, beleértve a törvényességet is. Az őslakosok kulturái és az államhatalom eszközei között nem volt szerves kapcsolat, és nem is lehetett ilyen kapcsolatot kialakítani. Egyrészt általában több ilyen kultúra létezett egymás mellett, amelyek jellemzően nagyon különbözőek és gyakran egymással is ellenségesek voltak. Ráadásul azok a módszerek és működési ideológiák, amelyeket az őslakosok kulturái organikusan fenntartottak, általában nem feleltek meg a modern – azaz nyugati – élet igényeinek. A probléma nem az volt, hogy ez a szétválasztás meggyengítette volna az államapparátust, hanem az, hogy teljesen korlátlanak és túlságosan is erősnek hagyta meg azt.

A következmények hamarosan nyilvánvalóvá váltak. A magukra maradt gyarmati államok újdonsült urai mindazzal az egyének feletti megsemmisítő hatalommal rendelkeztek, amelyet az akták és nyilvántartások, a járművek, a távközlés és a modern fegyverek teljes gépezetével együtt örökségül kaptak. Viselkedésüket azonban nem korlátozták sem a jogszerűség fogalmai, sem azok az etikai normák, amelyeket minden

működő politikai közösségnek érvényre kell juttatnia, még ha csak olyan mértékben is, hogy a jogsértőktől legalábbis képmutatást és diszkréciót követel meg. Mindenekelőtt azért nem korlátozta magatartásukat a hétköznapi politikai ellenállás, mert a függetlenséggel hivatalba lépő első vezetők hamarosan bebiztosították tartós hatalmi monopóliumukat. Ezt először is minden rivális politikai párt betiltásával vagy törvénytelen felszámolásával érték el, de ezt még inkább bebiztosította az elnyomott többség ellenszegülésének gyengesége, mivel nem voltak meg a társadalmi keretei a hatékony ellenállásnak, legyen az akár békés, akár erőszakos. A tévútra került kormányzás tehát eleve adott volt, még mielőtt a „pártállamok” meghirdetése divatba jött volna. Akkoriban az új diktatúrákat még azzal az alítással is igazolták, hogy azok felgyorsítják a gazdasági fejlődést, ami ma már nagyon furcsának tűnhet, de abból az elterjedt tévhitből eredt, hogy a Szovjetunió azért fejlődött gyorsan gazdaságilag, mert államának egypártrendszerét nem akadályozta a demokratikus civakodás.

A mindig is jelen lévő megvesztegetés ettől kezdve az állammal kapcsolatos bármilyen tranzakció normális részévé vált, míg a gyarmati idők távoli tekintélyelvűségét egy mindent átható, bár kaotikus elnyomás váltott fel, mivel sem a bürokratákat, sem a rendőröket, sem a katonákat nem korlátozta a törvényesség semmilyen formája. Ennek eredményeképpen a kényszerítések korlátlanul növekedhettek, és egyetlen polgár szabadsága, élete vagy tulajdona sem volt biztonságban pusztán azáltal, hogy betartotta a törvényt, amelyet annak hivatalos őrei szabadon megszegtek. (Egyszer Accrában láttam, hogy gyorsajtásért bírságokat osztogattak a dugóban elakadt sofőröknek).

Ha a gyarmatosítás büntett lenne, akkor a legnagyobb bűne a hirtelen megszüntetése volt. Törékeny őslakos-kultúrákat, fejletlen modern társadalmakat és kisebbségi népeket hagyott maga után, amelyek teljesen felkészületlenek voltak arra, hogy megvédjék magukat, amikor a hatalmat a modern állam hatalmas gépezetével felfegyverzett politikai vezetők

kezébe adták. Csak az ugandai diktátor Idi Amin brutalitása és más hasonló szélsőséges gaztettek keltették fel rövid időre a nyugati megfigyelők figyelmét, miközben sok más autokrata csendesebben használta ki az államgépezet feletti korlátlan ellenőrzését arra, hogy minden bűnnek és túlzásba vitt erénynek engedjen: az egyik országban az alkoholista uralkodó önkényesen kivégzéseket rendelhetett el; míg egy másikban az alkoholt mindenki számára betilthatták; gyakran a leghaszontalanabb luxuscikkeket bőségesen importálták, miközben nem volt külföldi valuta az alapvető oltóanyagok és antibiotikumok beszerzésére. Mindenekelőtt nemzetvédelmi és közrendfenn tartó eszközöket használtak széles körben a belső elnyomásra, valamint a közbevételek olyan mértékű átirányítása folyt magánzsebekbe, hogy a közszolgálatok a legtöbb helyen radikálisan csökkentek, míg el nem tűntek. Ez volt a beteges valóság a reménytelen fantáziák helyett, amit előre láttam a '60-as évek elején. Természetesen az ilyen fokú korrupciónak az egyik következménye – számtalan tragédia mellett – a jelentős számú puccs volt.

A mai szubszaharai Afrika egészen másképp néz ki, mint akkoriban. Kevés a zsarnok – a rendkívül kártékony zimbabwei elnök, Robert Mugabe is³³ inkább kivétel, mint szabály –, és pontosabban fogalmazunk, ha az afrikai államok többségét inkább demokratizálódónak, mint antidemokratikusnak minősítjük. A politikai fejlődéssel együtt egy újfajta gazdasági növekedés is megjelent, amely a valódi vállalkozás és szívós munka eredménye, és nem csak a természeti erőforrások kiaknázására épül. A szubszaharai Afrikát továbbra is számtalan probléma sújtja, beleértve a még mindig elterjedt korrupciós politikai kultúrát, de már nem indokolatlan optimizmus, ha a kormányzás és a gazdaság terén is egyre több helyen várunk halmozott fejlődést. Eközben valódi politikai közösségek alakulnak ki. Ezek jelentős mértékű hiánya volt korábban okolható a lakos-

---

³³ Mugabe 2019-ben elhunyt – a szerk.

ság passzivitásáért, ami miatt a posztkoloniális afrikai államok olyan széles körben ki voltak téve a puccs lehetőségének.

Észak-Afrikában és az egész Közel-Keleten bármilyen széles körű demokratikus részvétel – egyszóval demokrácia – összeegyeztethetetlen az iszlám kulturális hegemóniával. 1968-ban – a könyv első kiadásakor – ez még kevésbé volt nyilvánvaló, mint most. Ezt az inkompatibilitást ekkor még nem erősítette meg a választási periódusok sorozata, amelyek gyakran nagyon ígéretesnek tűntek, de rendületlenül antidemokratikus eredményekhez vezettek. Még a politikai pártokkal és választásokkal kapcsolatos több évtizedes tapasztalattal rendelkező Törökországban is, amint a fegyveres erők által korábban kikényszerített szigorú szekularizmus visszahúzódott ezen erők politikai hatalomból való kizárása miatt (ironikus módon épp a demokrácia nevében), az Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP – Igazság és Fejlődés Pártja) iszlamista párt előretörése aláástta a demokratikus kormányzás szabályait. A párt 2002-ben, 2007-ben és 2011-ben egymást követő választásokat nyert meg egyre nagyobb többséggel azzal, hogy a hagyományok, az iszlám oktatás és egyre inkább az iszlamista külpolitika nevében regresszív iszlám szokásokat hirdetett. Emellett elkezdte megszüntetni a demokratikus jogokat; korlátozta a közösségi médiát; független újságírókat tartóztatott le; elbocsátotta a pártvezetők korrupt ügyleteit vizsgáló rendőröket, ügyészeket és bírákat; és kitaratóan érvényesítette a többség jogát, hogy az országot saját belátása szerint irányítsa, tekintet nélkül nagyon sok polgár heves ellenállására.

Az AKP vezetője (2002 óta miniszterelnökként, majd 2014 óta elnökként hivatalban levő) Recep Tayyip Erdoğan tekintélyelvű és egyre harsányabb szélsőségesége, valamint a büzlő korrupció (Erdoğan családja mérhetetlen vagyona tett szert) végül meggyengítette az AKP-t a 2015-ös választásokon, ami a parlamenti többség elvesztéséhez vezetett. Addig az ország kevésbé edukált szavazói kitaratóan támogatták Erdoğant és az AKP-t – nyilvánvalóan azért, mert az ő szemükben az alkoholtartalmú italok (rejtett közigazgatási intézkedésekkel történt)

betiltása, mecsetek építése az egyetemeken, ahol korábban még a fejkendő viselése is tilos volt, az Egyiptomi Muszlim Testvériség és annak Hamász-utódszervezetének felkarolása, valamint Erdoğan heves iszlamista szónoklatai többet számítottak, mint a demokrácia megőrzése. Így van ez az egész muszlim világban – és ennek tökéletesen logikus oka van: mivel a Koránban már maga Isten megszabta a törvényt teljes egészében, amit senki sem vitathat vagy kérdőjelezhet meg, ezért valójában nincs szükség törvényhozókra, akik csak kárt okozhatnak, például azzal, hogy törvénybe foglalják a vallásszabadságot, a nők egyenjogúságát vagy a borivás jogát.

Az iszlám és a demokrácia összeegyeztethetlensége – amit a jó szándékúak mindig tagadtak, de a gyakorlat mindig megerősített, bár néha elfedték az önmagukban akár teljesen szabad és tisztességes választások – biztosítja, hogy a muszlim országok többségében a legtöbbször autoriter kormányok uralkodnak; jó néhány közülük dinasztikus, a politikai hatalmat monopolizáló, önfenntartó uralkodó családdal. Ez viszont a legtöbb helyen többnyire biztosítja a lakosság passzivitását – az *iszlám* végül is „behódolást” jelent –, kivéve az alkalmanként egy-két lázadást, amelyeket a legtöbb esetben gyorsan elfojtanak. A passzivitás viszont elvileg kedvez a puccsnak; a gyakorlatban azonban a puccsellenes óvintézkedések végrehajtása – legalábbis eddig – hatékonynak bizonyult, még a látszólag legsebezhetőbb arab dinasztikus államokban is Marokkótól Arábiáig.

Amikor 1968-ban először írtam az államcsínyről, valójában a világ kevésbé fejlett, kevésbé konszolidált és minden bizonnyal kevésbé demokratikus országai politikai életének egy sajátos megértési módját próbáltam bemutatni. Azóta az emberiség nagyon sokat fejlődött, megnőtt a jólét – még a legszegényebb országok legszegényebbjai is kevésbé szegények már –, de a demokrácia sokkal kevésbé fejlődött. Ennek okait a demokratikus gondolkodásúaknak sokkal inkább fel kellene tárniuk, mintsem tagadniuk. Ez az új kiadás részben ehhez a küldetéshez járul hozzá.

Előszó az első kiadáshoz

Mivel ez egy kézikönyv, ezért nem az államcsíny elméleti elemzésével foglalkozik, hanem sokkal inkább azoknak a technikáknak a megfogalmazásával, amelyeket egy államon belüli hatalomátvétel esetén alkalmazni lehet. Egy szakácskönyvhöz hasonlítható abban az értelemben, hogy célja az, hogy bármely lelkesedéssel – és a megfelelő hozzávalókkal – felvértezett laikus számára lehetővé tegye egy saját puccsot hajtson végre; csupán a szabályok ismerete szükséges hozzá. Két rövid figyelemztetés: először is, a sikeres puccs végrehajtásához bizonyos előfeltételeknek teljesülniük kell, ahogy a *bouillabaisse*³⁴ főzéséhez is a megfelelő halakra van szükség; másodsor, az olvasónak tisztában kell lennie azzal, hogy ha kudarcot vall, annak büntetése sokkal komolyabb lesz annál, mint hogy konzervet kell ennie – az elrontott – leves helyett. Azonban a jutalom is nagyobb, ha sikerrel jár.

Kifogásolható, hogy ha egy ilyen kézikönyv nem megfelelő vagy félrevezető, akkor az olvasók komoly veszélynek lesznek kitéve, míg, ha hatékony útmutató a problémákhoz, akkor felfordulásokhoz és zavargásokhoz vezethet. Azzal védekezem, hogy a puccsok már most is gyakoriak, és ha e könyv eredményeképpen egyre többen tanulják meg, hogyan kellene végrehajtani őket, az csupán egy lépés a puccs demokratizálódása

---

³⁴ Provence-i halászlé – a szerk.

felé – amely tényt minden liberális érzelmű embernek üdvözölni kellene.

Végezetül meg kell jegyezni, hogy az itt tárgyalt technikák politikailag semlegesek, és csak az állam feletti ellenőrzés megszerzésének céljával foglalkoznak, az ezt követő politikával egyáltalán nem.

Walter Laqueur

.....
Előszó

Az először 1968-ban megjelent *Coup d'État* egy akkor még nagyon fiatal ember briliáns és eredeti könyve, amely azonnal feltűnést keltett, és később a főbb világnyelveken is megjelent. Ma talán még nagyobb érdeklődésre tarthat számot, egyszerűen azért, mert az elmúlt évtizedben egyre világosabbá vált, hogy az államcsíny korántsem szerencsésen ritka kivétel az egyébként civilizált világrendben, hanem épp ellenkezőleg, az Egyesült Nemzetek Szervezete legtöbb tagállamában a politikai változások szokásos módjává vált. Mostanra sokkal több katonai diktatúra létezik, mint parlamenti demokrácia, és kevés olyan esetet ismerünk, amikor az ilyen diktatúrákat „népfelkelés” döntötte volna meg. Sokkal gyakrabban, a katonákat néhány fegyvertársuk váltja fel. Mégis, mindezek ellenére az államcsínyek tanulmányozása gyakorlatilag tabu, és a jelen könyv néhány kritikus nyilvánvalóan nem igazán tudta, hogy mit kezdjen vele. Sok szempontból könnyű megérteni, hogy miért. Az a gondolat, hogy egy államcsínyt a világ számos pontján egyforma könnyedséggel hajthatnak végre kisebb bal- és jobboldali (vagy épp a centrumban politizáló) csoportok – feltéve, hogy elsajátították a modern politika néhány alapvető tanulságát –, természetesen eléggé megdöbbentő. Marx és Engels bőségesen írt a forradalomról, de a forradalom technikájáról szinte soha; az egyetlen 19. századi baloldali vezető, aki részletes útmutatást adott e tekintetben, Auguste Blanqui volt,

és ő sem volt túl sikeres. Volt még egy elődje, Gabriel Naudé, akinek művét a 17. század végén adták ki Párizsban; 1711-ben jelent meg Dr. William King angol fordításában: *Political Considerations upon Refined Politicks and the Master Strokes of State* (*Politikai megfontolások a kifinomult politizálásról és az állam mesterfogásairól*) címmel. Ezek egy része valóban nagyon aktuálisnak hangzik:

„A mennydörgés villáma lecsap, mielőtt moraját hallanánk az égen, az imákat elmondják, mielőtt a harang megszólalna értük; az kapja az ütést, aki azt hiszi, hogy ő maga adja, az szenved, aki nem számított rá, és az hal meg, aki a legnagyobb biztonságban hitte magát; minden az Éjszakában és a Homályban, a Viharok és a Zúrzavar közepette történik.”

Naudé azonban már rég feledésbe merült, és a „mesterfogások” fogalma amúgy is sokkal tágabb volt, mint a mai értelemben vett államcsíny.

Napjainkban egész könyvtárnyi irodalom íródott a forradalmak objektív feltételeiről, a polgárháborúkról és a parasztháborúkról, a forradalmi és belháborúkról, a gerillatevékenységről és a terrorizmusról, de szinte semmi az államcsínyekről, annak ellenére, hogy egyrészt az utóbbi időben forradalomból kevés volt, ha volt egyáltalán, másrészt, hogy az „objektív feltételek” mindig csak egyet jelentettek a seregyeni tényező közül, amelyek a forradalmak kialakulásában szerepet játszanak. Ennek fényében az államcsínyek nemcsak a gyakorló politikusok számára bosszantóak, hanem a politológus szemszögéből is. Az „objektív feltételek” alapján ugyanis minden nehézség nélkül modelleket és mintákat lehet felépíteni, míg a puccsok meglehetősen kiszámíthatatlanok. Szinte definíciójuknál fogva halálos ellenségei a rendezett hipotéziseknek és fogalmaknak: hogyan lehetne tudományosan számot adni néhány stratégiailag jól elhelyezkedett egyén politikai ambícióiról?

Mindez rendkívül sajnálatos, de nem csökkenti az államcsínyek alaposabb és részletesebb tanulmányozásának szük-

ségességét. Minden jel szerint ugyanis ez tűnik a „jövő hullámanak” – sokkal inkább, mint a politikai erőszak más, sokkal gyakrabban tárgyalt formái. A gerillaharcok tanulmányozása során arra a következtetésre jutottam, hogy a harmadik világ legtöbb országában a hadsereg a legerősebb pályázó a belföldi hatalomra: az elmúlt tizenöt évben mintegy 120 katonai puccs történt, míg csak öt gerillamozgalom jutott hatalomra – és ezek közül három az 1974-es portugál puccsot követte. A gerillamozgalom funkciója visszatért ahhoz, ami eredetileg volt – a reguláris hadsereg útjának előkészítése és támogatása: tartja a kengyelt, hogy mások nyeregbe szállhassanak, és ugyanez vonatkozik a terroristacsoportokra is. Igaz, hogy a világ egyes részein nehezebbé vált a katonai puccs végrehajtása. Valamikor régen egy közel-keleti ország harckocsidandárjának parancsnoka legalábbis potenciális esélyes volt a politikai hatalomra. Ez ma már nem így van, részben a katonai parancsnokságok központosításának eredményeként, részben pedig azért, mert a politikai rendőrség hatékonyabbá vált. De ha ezeken a területeken a puccsok ritkábbak is lettek, még mindig a politikai változás egyetlen jelenleg elképzelhető formáját jelentik.

De még ha a puccsok kiszámíthatatlanok is, még ha ellentmondanak is az ismert értelmezési módszereknek (nemhogy az előrejelzéseknek), bizonyos, mindig visszatérő motívumokat tartalmaznak – „ugyanaz és mindig más” – az összeesküvés kigondolásától a tényleges hatalomátvételig. Ez a könyv jelentős mérföldkő egy eddig szinte feltérképezetlen területen.

Washington–London, 1978 októbere

Edward Luttwak
Puccsisták kézikönyve

1. fejezet

Mi az államcsíny?

„Sajnálom, hogy a béke korszaka egy olyan államcsínnyel kezdődik, mint amilyenem gondolkodom.”

Wellington hercege (1811)

„... a hadsereg beavatkozásán kívül nem maradt más lehetőség a megmenekülésre ...”

Konsztantínosz Kólliasz
(Athén, 1967. április 21.)

Bár az államcsíny kifejezést több mint három évszázada használják, a puccs megvalósíthatósága egy viszonylag új keletű fejleményből ered: a modern állam kialakulásából, hivatásos közigazgatási szerveivel és állandó fegyveres erőivel. A modern állam hatalma nagymértékben függ ettől az állandó gépezettől, amely archívumaival, irataival, nyilvántartásaival és tisztviselőivel képes a kisebb szervezetek és egyének tevékenységét szorosan követni, és ha úgy kívánja, ellenőrizni. A „totalitárius” államok csupán teljesebben használják fel a legtöbb állam ren-

---

¹ A kötetben mind az államcsíny, mind a puccs kifejezést használjuk, aminek oka az, hogy a szerző is párhuzamosan használja a *coup d'état* és a *coup* kifejezéseket – a szerk.

delkezésére álló részletes és átfogó információkat. Bármilyen „demokratikusak” is legyenek az államok, az eszköz nagyrészt ugyanaz lesz, a felhasználás módja más.

A modern közigazgatás növekedésének két olyan következménye van, amelyek döntő fontosságúak a puccs megvalósíthatósága szempontjából: az állandó államgépezet és a politikai vezetés közötti világos különbségek megjelenése, valamint az a tény, hogy a közigazgatási szervek strukturált hierarchiával rendelkeznek, határozott utasítási renddel. A különbségtétel a bürokrata, mint állami alkalmazott, és mint az uralkodó személyes szolgálója között új, és mind a brit, mind az amerikai rendszerben a korábbi struktúra maradványait fedezhetjük fel.²

Ennek a fejleménynek a jelentősége abban rejlik, hogy ha a bürokraták a vezetéshez kapcsolódnak, akkor a hatalom illegális átvételének „palotaforradalom” formájában kell történnie, ami lényegében az uralkodó személyének manipulálásáról szól. Az uralkodót rákényszeríthetik, hogy új politikát vagy új tanácsadókat fogadjon el, vagy megölhetik, vagy fogságba ejtethetik; de bármi is történjék, a palotaforradalmat csak „belülről” és csak „bennfentesek” által lehet végrehajtani. A bennfentes lehet a palotaőrség parancsnoka, mint az ókori Rómában vagy az 1960-as évek Etiópiájában, és ha a dinasztikus rendszer fennmarad, akkor a cél a nem kívánt uralkodó lecserélése egy formálhatóbb utódra.

A puccs sokkal demokratikusabb ügy. „Kívülről” irányítható, és a kormányon kívüli, de az államon belüli területen – az állandó, hivatásos közszolgálat, a fegyveres erők és a rendőrség által alkotott területen – végezhető el. A cél az állam állandó alkalmazottainak leválasztása a politikai vezetésről, és ez

---

² Nagy-Britanniában az alkotmányos fikció szerint a köztisztviselők – ahogy a nevük (*civil servants*) is mutatja – a korona szolgálói. Az Egyesült Államokban, bár régen elmúltak azok az idők, amikor a párt aktivisták tömegesen Washingtonba vonultak egy-egy választási győzelem után, sok vezető közigazgatási pozíciót még mindig politikai megbízottaknak adnak, ahelyett, hogy szakemberekre bíznák ezeket.

általában nem lehetséges, ha a kettőt politikai, etnikai vagy hagyományos lojalitás köti össze.

A császári Kína utolsó dinasztiájában, akárcsak a mai afrikai államokban, elsősorban az etnikai kötődés biztosította az államapparátus lojalitását. A mandzsu dinasztia gondosan ügyelt az őslakos kínaiak szokásainak követésére, és minden szinten han kínaiakat alkalmazott a közszolgálatban, de a legfelsőbb előjáróság és a hadsereg kulcsfontosságú posztjait a dinasztia alapítóival, a vezéreikkel Kínába érkezett dzurcsenek leszármazottaival töltötték be. Hasonlóképpen, az afrikai uralkodók jellemzően saját törzsük tagjait nevezik ki a fegyveres erők, a rendőrség és a biztonsági szolgálatok kulcsfontosságú posztjaira.

Amikor egy pártgépezet irányítja a közszolgálati kinevezéseket, akár egy általánosabb totalitárius irányítás részeként, akár azért, mert nagyon hosszú időn keresztül van hivatalban (mint a háború utáni Olaszországban az 1980-as évek végéig), a közigazgatás vezető pozícióiba politikai munkatársakat neveznek ki, részben a rendszer védelme, részben pedig a politikák támogató végrehajtásának biztosítása érdekében. A korábbi kommunista országokban természetesen minden vezető beosztást a pártapparátus tagjai töltötték be.

* * *

Szaúd-Arábia jó példaként szolgál a „hagyományos kötelékekre”.³ Ebben az esetben a modern know-how hiánya a hagyományosan a királyi házhoz kötődő törzsek részéről azt jelentette, hogy amit egyénileg nem lehetett megtenni, azt szervezeten végezték el. A 100 000 megbízhatatlan városi lakosból álló modern hadsereggel szemben túlerőt jelent a szaúdiak beduin – vagy legalábbis névlegesen beduin – híveinek „Fehér Hadseregébe” sorolt mintegy 125 000 fő. A hivatalosan a Haras al Watani (a Haza Őrsége) vagy a Nemzeti Gárda nevet viselő

---

³ A kötelékek vallási eredetűek, mivel a szaúdi királyi ház az iszlám rendkívül szigorú vahhábita értelmezésének hagyományos támogatója.

szervezet Fehér Hadsereg néven vált ismertté, és mintegy 25 000 fős törzsi milícia tartozott hozzá, amelyet hivatalosan az Muhammad ibn Szaúd Imám Gépesített Dandárnak neveznek, de ami valójában a fővárosban, Rijádban állomásozó, és egyértelműen puccsellenes erőnek szánt törzsi milícia.

A politikai vezetés, valamint a közigazgatás és a fegyveres erők vezetői közötti ilyen etnikai vagy hagyományos kötelékek nem jellemzőek a modern államra, míg a lazább osztály- vagy etnikai kötődések inkább olyan csoportokat fognak átszóni, amelyek elég nagyok ahhoz, hogy a puccs kitervelői sikeresen beszivárognak közéjük.

A pusztán méretéből adódóan – a legalább minimális hatékonyság elérése érdekében – az állami bürokráciának egyértelműen körülhatárolt hatáskörökre kell felosztania munkáját, amelyeket különböző szervezeti egységekhez rendelnek. Az egyes egységeken belül elfogadott utasítási rendnek kell lennie, és szabványos eljárásokat kell követnie. Így egy adott információ vagy egy adott utasítás nyomán követése sztereotip módon történik, és ha az utasítás a megfelelő forrásból, a megfelelő szintről érkezik, akkor az végrehajtásra kerül.

Az államapparátus kritikusabb részein, a fegyveres erők-nél, a rendőrségnél és a biztonsági szolgálatoknál mindezek a jellemzők még nagyobb fokú fegyelemmel és merevséggel fokozódnak. Az államapparátus tehát bizonyos mértékig egy „gépezet”, amely általában meglehetősen kiszámítható és automatikus módon viselkedik.

A puccs úgy működik, hogy a hatalomátvétel alatt és után is kihasználja ezt a gépezetszerű viselkedést – a puccs alatt azért, mert az államapparátus egy részét arra használja fel, hogy a többi rész fölötti vezérlést megragadja, és utána azért, mert e vezérlés értéke attól függ, hogy milyen fokú az állam valóban gépezetként történő működése.

Látni fogjuk, egyes államok olyan jól szervezettek, hogy a gépezet kellően szofisztikált ahhoz, hogy az általa végrehajtott parancsok esetében egy adott koncepció szerint mérlegelni tudja, hogy azok megfelelőek-e vagy sem. Ez a helyzet

a legfejlettebb országokban, és ilyen körülmények esetén egy puccsot nagyon nehéz végrehajtani.

Néhány államban a közigazgatás olyan kicsi, hogy az apparátus túl egyszerű és túl szorosan kapcsolódik a vezetéshez ahhoz, hogy teret engedjen egy puccsnak, mint például a dél-afrikai volt brit protektorátusokban, Botswanában, Lesothoban és Szváziföldön. Szerencsére a legtöbb állam e két véglet között helyezkedik el, a bürokratikus gépezetük egyszerre nagy és fejletlen, és így rendkívül sebezhető azokkal szemben, akik képesek azonosítani és megragadni a megfelelő vezérést.

A 20. század egyik legszembetűnőbb fejleménye az általános politikai stabilitás nagymértékű csökkenése volt. A francia forradalom óta a kormányokat egyre nagyobb ütemben buktatták meg.⁴ A 19. században a franciák két forradalmat éltek át, és két rezsim is összeomlott a katonai vereséget követően. Az 1958-as rendszerváltás, amely Charles de Gaulle-t tartósan hatalomra juttatta, e két elem keveréke volt. A népek mindennütt követték a francia példát, és a rezsimek időtartama általában csökkent, miközben az alattvalók élettartama nőtt. Ez éles ellentétben áll az alkotmányos monarchia rendszeréhez való viszonylagos ragaszkodással, amely a 19. században mutatkozott meg: amint a görögök, bolgárok és románok elnyerték szabadságukat a török gyarmati rendszer alól, azonnal elmentek Németországba, hogy megfelelő királyi családot keressenek maguknak. Koronákat, zászlókat és díszeket terveztek és vásároltak jó hírű (angol) beszállítóktól; királyi palotákat építettek; és ahol lehetett, vadászházakat, királyi szeretőket és helyi arisztokráciát biztosítottak mellékes juttatásként.

A 20. századi népek viszont kifejezetten érdektelennek mutatkoztak a monarchiák és azok kellékei iránt; amikor a britek készségesen gondoskodtak egy rendes királyi családról, a boldogtalan irakiak számos kísérletet tettek annak felszámolásra, míg végül 1958-ban egy mézszárlással sikeresen meg is oldot-

---

⁴ Történelmileg ezt a trendet az amerikai forradalom indította el; a világ egészére gyakorolt hatását azonban Amerika távolsága és egzotikus jellege tompította.

ták. A katonai és más jobboldali erők eközben megpróbálták lépést tartani az erőszakos tömegmozgalmakkal, saját illegális módszereiket alkalmazva a hatalom átvételére és a rezsimiek megdöntésére.

Miért bizonyultak olyan törékenynek a 20. századi rendszerek? Végül is paradox jelenség, hogy ez a törékenység fokozódott, miközben a kormányváltások biztosítására szolgáló bevett eljárások egyre rugalmasabbá váltak. A politológus azt fogja válaszolni, hogy bár az eljárások rugalmasabbá váltak, a változásra irányuló nyomás is egyre erősebbé vált, és a rugalmasság növekedése nem tartott lépést a megnövekedett társadalmi és gazdasági feszültségekkel.⁵

Az erőszakos módszerekre általában akkor kerül sor, amikor a kormányváltás biztosításának jogi módszerei használhatatlannak, mert vagy túl merevek – mint például az uralkodó monarchiák esetében, ahol az uralkodó ténylegesen ellenőrzi a politika kialakítását – vagy nem elég merevek. Egy megjegyzés szerint, Oroszország trónja a 17. századig nem volt sem örökletes, sem választható, hanem „megszállt” volt. A nagyhatalmú bojár földbirtokosok és a sztrelecek, a Kreml palotaőrsége által kikényszerített lemondások hosszú sora meggyengítette az örökösödési elvet, így aki a trónt elfoglalta, az lett a cár – a születési előjog kevésbé számított.

Néhány kortárs köztársaság olyan helyzetbe került, hogy a hatalom illegális átvételének hosszú sorozata az új kormányok létrehozásához szükséges jogi és politikai struktúrák hanyatlásához vezetett. Így Szíria több mint egy tucat puccsot élt át, mielőtt Háfez al-Aszad 1970-es puccsával létrejött az Aszad család dinasztíája, és a nyílt általános választásokra vonatkozó, a Hourani-alkotmányba foglalt rendelkezéseket már nem lehetett alkalmazni, mert a szükséges felügyeleti mechanizmusok elkorhadtak és eltűntek. Feltételezve azonban, hogy a veze-

---

⁵ A destabilizáló nyomás végső forrása talán a tudományos felfedezések látványos fejlődése és az ebből következő technológiai változások voltak. Ez azonban egy olyan probléma, amely messze túlmutat e könyv keretein.